

Никола Жутић

КЊИЖЕВНИК ЃУРО ВИЛОВИЋ О БЕЧУ, СЈЕВЕРУ ХРВАТСКЕ И МЕЃИМУРЈУ У ВРЕМЕ ВЕЛИКОГ РАТА 1914-1918.

Сажетак

У чланку се анализирају књижевни радови Ѓуре Виловића тематски везани за сјевер Хрватске у Првом свјетском рату, са акцентом на национално-вјерску климу у Међимурју. Чланак је у исто време и историјско-књижевни прилог културној историји у време Великог рата.

Кључне ријечи: Ѓуро Виловић, књижевност, Аустро-Угарска, Хрватска, Беч, Загреб, Међимурје.

1. Ѓуро Виловић - идеолошки римокатолички писац

Ѓуро Виловић, римокатолички свећеник (теолог), књижевник и публициста, рођен је у Брелима (Брели) код Макарске 11. децембра 1889, а умро у Бјеловару 22. децембра 1958. године. Гимназију је похађао и завршио у Сплиту, а римокатоличку теологију окончао у Задру на богословији. Филозофију је студирао у Бечу.¹ Пошто је свећеничко зва-

1 Виловићева биографија објављена је 1925. у хрватском енциклопедијском издању *Знаменити заслужни Хрвати те помена вриједна лица у хрватској повијести од 925. до 1925 – пригодом прославе 1000 годишњице Хрватског краљевства* (с прегледом повијести Хрватске, Босне и Истре, хрватске књижевности и развитка хрватског језика, те хрватских владара, херцега, банава и бискупа). У тој првој хрватској енциклопедији, о Виловићу је између осталог записано слиједеће: „Родио се 11. децембра у Брелима, у макарском приморју. Гимназију је свршио у Сплиту, теологију у Задру, а филозофију у Бечу. Три

ње напустио 1918. године, у Краљевини СХС (Југославији) се бавио „свјетовним“ књижевним стваралаштвом и новинарством, објављујући новеле, приповијетке, романе, фелтоне и чланке.

Виловић се у својим млађаним годинама нашао у списатељском друштву вођа хрватских римокатоличких „ђачких“ друштава, којима је идеал била „јака, културна католичка Хрватска“, коју је требало остварити „индивидуалним одгојем“ ђака, али и сеоске и обртничке младежи. „Свака јединица“ у ђачким редовима требало је да буде одгојена у строго римокатоличком и хрватском националном духу. Посљедица оваквог одгојног народног препорода огледала се у стварању „посебне антилибералне хрватске културе“, која је имала задатак да неутралише све јачи утицај либералне проsvјете, штампе и шире културе.²

У почетној епохи стварања књижевне радове је објављивао у *Побратиму* 1904–1906, *Кријесу* 1909–1910, *Хрватској смотри* 1910, *Младости* 1912, *Лучи* 1908–1913, сплитском *Дану* 1913, *Хрватској просвјети* 1916. итд. У радовима „скромне вриједности“ (према оцјени књижевног историчара др Ивана Бошковића), Виловић је изражавао „снажна чувства спрам завичаја, родних амбијената, људи и обичаја“. Лист хрватског католичког ђаштва *Луч*, у којем је Виловић објављивао своје ђачке и омладинске књижевно-историјске радове, припадао је римокатоличком клерикалном табору, тј. Хрватском католичком покрету (супротстављеном „нестраначкој“ Католичкој акцији), који је његовао римокатоличку славенску узајамност између Хрвата и Словенаца (које називаху и „планински Хрвати“), или римокатоличко свеславенство коме су могли приступити и покатоличени Срби. *Луч* је популарисала рад хрватских римокатоличких „ђачких“ друштава: „Хрватског католичког академског друштва „Качић“ у Инсбруку, Хрватског католичког академског друштва „Хрватска“ у Бечу, Хрватског католичког академског друштва

мјесеца је био само суплент на гимназији, иначе се читаво вријеме бави новинарством. Године 1919. издао роман вјечних бохема: *Естетa*, 1923. роман 'Међумурје'. Накладом 'Матице Хрватске' 1923. збирку новела 'Загаљени животи', те идуће године збирку новела 'Мандорлато'. Живи у Загребу. – Р. Ф.М (Рудолф Фрањин Магуер, школски жупан и надзорник, Осиејек)".

2 У том антилибералном духу Мирко Чунко је написао *Приручник за вође хрватских католичких друштава*, *Луч*, бр. 15. и 16, март 1912.

„Домагој“ (из којег су „регрутовани“ „Сениори“ – авангарда Хрватског католичког покрета) у Загребу и других.

Хрватско католичко академско друштво „Домагој“, поводом отпочињања Првог балканског рата 1912, „симпатисало је побједи наше браће“ (Бугара и Срба), али се уза све симпатије према њима пропагирало став да треба остати још чвршћи Хрват, још чвршћи католик него прије: „Хрвати и Срби су један народ, али Хрват нека се назива само Хрватом, кошто се Србин назива само Србином. Ову идеју истичемо зато, јер држимо, да би је уз зближење са Словенцима, морале истицати све хрватске корпорације, сви хрватски часописи и новине“.³

Због чвршег и бржег зближења са Словенцима, *Луч* је објављивала радове словеначких публициста, пјесника и књижевника. Уредништво *Лучи* препоручивало је својим читаоцима да проучавају словеначке јавне прилике, словеначку литературу и словеначки језик, са поруком: „Чинимо то зато, да се у свему што више зближимо, да једни друге упознамо, и тако постанемо у свему једно. Како чујемо и ’Зора’ (словеначки лист – Н. Ж.) ће донијети хрватских радња. У ово вријеме то није незнатна ствар. Хрвати и Словенци не смију и не ће да остану раздијељени. Што припада једному, припада у другому, судбина и једних и других уско је међусобно спојена. Тко од сада буде хтио, да се точно упозна с хрватским животом, морат ће упознати и словеначки, тко буде хтио да има јасан појам о Словенцима, морат ће узети у обзир и Хрвате“.⁴

У идеолошком клерикалном и свехрватском националном озрачју новинског „сениорско-домагојевског“ окружења, стварао је дакле омладинац Виловић своје прве, углавном књижевне радове. Као римокатолички сјемеништарац и свећеник, одгајан у кругу задарског римокатоличког ђаштва, односно у друштву домагојеваца и римокатоличких сениора, прве књижевне радове посветио је Римској цркви и вјери, славећи творце далматинског хрватства, прије свега свог подбиоковског завичајца дон Миху Павлиновића, којему је посветио свој повјесни епски спјев “Миховио Павлиновић - од Ђурића Гуслара”.

3 Из хрватског католичког академског друштва *Домагој*, *Луч*, бр. 15 и 16, 1912.

4 *Словенска сурадња у Лучи*, *Луч*, бр. 15 и 16, 1912.

Прослава 10-годишњице Хрватског католичког академског друштва „Хрватска“ (из Беча) одржана је на „прославној“ скупштини „Павлиновића“ у Задру 20. свибња 1913. године. Главни говорник био је старјешина бечке „Хрватске“, сениор Иван Бутковић, који је истакао да се „Хрватска“ прије десет година издвојила из јединог ђачког друштва у Бечу – „Звонимира“, његујући „домољубље као дужност основану на закону Божјем“. У самом „поимању национализма“ нису остали „безглави као либералци, који признају једино закон еволуције, тј. насилне борбе за опстанак“. Домољубље „Хрватске“ почивало је на вјерском клерикалном начелу, па је због тога називана „право хрватско католичко народно друштво“. Своју вјеру и своје домољубље јачали су сарадњом са Маријиним конгрегацијама, па су с временом чланови „Хрватске“ постајали и чланови Маријиних конгрегација. Друштво „Хрватска“ прво је развило „католички барјак“ с натписом „За вјеру и Дом“ и то у просторијама словенског католичког академског друштва у Бечу – „Даници“. Сениор Бутковић је пригодом говора узвикнуо: „Братска су се срца наша, и хрватско-словенско јединство има управо у Даници и у ’Хрватској’ свој први јасни и творни потицај“.⁵

Виловић се, дакле, у омладинским данима у потпуности уклапао у рад наведених римокатоличко-хрватских друштава и њихових гласила, па се у њима и оглашавао својим првим панегиричким национално-вјерским радовима. Као свршени „сјемеништарац“ и теолог, Виловић је поново у *Младости* објављивао хвалоспјевне радове у част далматинског хрватског идеолога Миховила Павлиновића. *Луч* је у бројевима за 1912. рекламирала појаву новог клерикалног омладинског листа – *Младост*, који је Хрватско католичко академско просвјетно друштво „Павлиновић“ из Задра најављивало као „гласило цијелог омладинског покрета у хрватским земљама“.

Виловић је, у складу са својим тадашњим римокатоличким свјетоназором (нарочито обликованим у *Кријеси*, *Лучи* и *Младости*) „покреташког“ Махничевског културно-вјерског круга, коначно постављен („заређен“) за свећеника 27. јула

5 Пригодом прославе десетогодишњице хрватског академског друштва „Хрватска“ у Бечу, *Луч*, 1912, година VIII, бр. 17–20.

1913. од стране помоћног бискупа сплитско-макарског Вицка Палунка, који је као и Виловић био писац. Виловићево одређење за свећенички позив било је логична последица његовог одгоја у породичном и амбијенталном римокатоличком кршћанском окружењу. У псалму, приликом његовог свећеничког „ређења“, у „заносном и отајственом тону Виловић пјева: Господе чујем, по гласу одлазим ево; остављам Египат плодни луком и месом; сластима сваким...“⁶ Спреман и одлучан слиједити божји зов, псалмичким пјевањем Виловић је изражавао потпуну вјеру, оданост и спремност на Божје послање и службу.

Поводом постављења за свећеника Виловић је у сплитском *Дану* (бр. 11/13, 30) објавио чланак „Псалмус ехеунтис“ („У данима мог уласка у свећенство“). У истом броју *Дана* (стр. 43) објавио је и чланак „За крижом“ („Пригодом хиљаду и шестотог кршћанског славља“) посвећен јубилеју објављивања Миланског едикта „цара ромејског Константина Великог“. Клерикални *Дан* је објављивао чланке франковачког „чистог“ праваштва, величао је и популарисао римокатоличке хрватске листове и часописе, нпр. дубровачку *Праву чисту Хрватску*, Штадлерову *Врхбосну*, *Хрватску*, а критиковао хрватске либерално часописе (загребачки *Обзор*, *Хрватску ријеч*, *Народни лист*, сплитску пројугославенску *Слободу*). *Дан* је хвалио „угледни хрватски часопис“ (*Праву чисту Хрватску*) који од почетка спора у странци права „доноси красних чланака прожетих жарким патриотизмом, којима је циљ: *слога странке на корист цјелокупног хрватског народа*“, хвалећи дубровачке праваше да су „још од почетка настојали благом и милом ријечју помирити завађене струје и затомити особне осјећаје“. Залагали су се, и *Дан* и *Права црвена Хрватска*, да политика странке права по свом програму и „списима неумрлог Старчевића“, остане „чисто хрватска политика“: „Користи ли та још коме то је нама мило, само кад је Хрватима добро. Прогута ли пак Герман или Славен или ко други Хрвате, нашој је народности све једно, ње не има“.⁷ Очито је да римокатолички клерикалци Хрвате не убрајају у „чисте“ Славене, али не и у чисте Германе, пошто

6 Ђ. Vilović, *Psalmus exeuntis*, *Dan*, XI/1913, бр. 30, 24. srpanj 1913.

7 *Dan*, Spljet, 3. srpanj 1913.

су они као нација, преко статистичких анализа, стварно били саздани од мјешавине народа (српско-славенско-германско-романске).

Дан је, дакле, објавио карактеристичан клерикално-великохрватски коментар о одјецима спора у Хрватској странци права, која се распала на више фракција („Милиновци“, „Домовинаши“, „Франковци“). Коначан раскол у Хрватској странци права ипак се десио непосредно последије објављивања тог броја *Дана*, тј. 19. септембра 1913. године. Дан је иначе доносио екстремне чланке против Срба, нпр. у броју од 3. септембра 1913. у којима Србе представља као освајаче, окупаторе, либералце-антиклерикалце, русофиле, па их (Србе) опомиње да се Србија не смије слијепом поводити за Русијом, док, с друге стране, Русија напредним Славенима никако не смије бити идеал ни мјерило, због „недостатка индивидуалних слобода“. Чланци су носили наслов „Србија и конкордат“, „Католици у освојеним мјестима од Срба и Црногораца“.

Послије заређења за свећеника Виловић је годину и по дана радио као капелан у Локви – Рогозници (жупа у омишкој Рогозници), одакле је уз допуштење бискупа 1915. отишао на студије у Беч⁸ („ратни студент“), гдје је истраживао у бечким архивима, сарађивао са Јанезом Креком, али се дружио и са српским и хрватским студентима. У студентском листу *Наше коло* објавио је више чланака, углавном свјетовног карактера („Прича далматинског жала“, бр. 2, Беч 1914; „Гдје Биоково урања у море“, бр. 1, 1915). У загребачким *Новинама* у бројевима за 1916/17. публиковао је неколико фељтона и чланака о својим импресијама и доживљајима у Бечу („Снијег у Бечу“, „Наш Беч“, „Gasthaus Franz Bock“, „Anstellen – импресије из бечког живота“, „Milchfrau“, „Kroaten Blut (Бечки оперни новитет)“, приказ Недбалове оперете под истим називом и приказ књиге Хермана Бара (Бахр) „Химмелфахрт“. По мишљењу књижевног историчара др Ивана Бошковића, Виловићеве импресије и фељтони значајни су због информативности и по томе што су уграђени у атмосферу његових приповјетки (због описа амбијента у којем се кретао јунак његовог рома-

8 Др Иван Бошковић наводи Виловићево „писмо бискупу за допуштење студија на свеучилишту у Бечу (НАС, С-М, Списи г. 1915, бр. 2442 (цит. према: И. Бошковић, Виловићев обрачун с вјером, Црквом и народом, Приноси, 3, Загреб, 2006. 368).

на „Естета“). Књижевник Рикард Каталанић-Јеретов је истицао да је збирка новела „Синови мора“ довршена у Бечу, „а нестала за вријеме међимурског преврата (1918), када је Виловић морао бјежати пред мађарским осветницима“.⁹ Тадашњи „католички свјетоназор“, дијелом је уграђен у Виловићеву критику Крлежиног „Пана“ (*Новине*, бр. 84, IV/1917), преко наглашавања привидног манихеизма и побједи Пана над Црквом.¹⁰ Посљедњи чланак у *Лучи*, „Љубичин бусен“, који је објавио у броју 2. за 1916–17, најављивао је Виловићев тематски заокрет од искључиво вјерско-националних и завичајних тема ка будућој опсесивној еротоманској теми везаној за култ жене.

У *Хрватској просвјети* (бр. 1–2, 1916) објавио је наставак тематског циклуса „Из књиге: Мелхиседек“ (први дио објављен у *Лучи* 1912. године). Виловићев свећеник, свећеник “његовог дјетињства”, био је хебрејски свећеник Мелхиседек, “краљ правде” којег је и описао у раду “Из књиге Мелхиседека”, објављеном 1916. године у Бечу. Из његових (Мелхиседекових) писама извирала су Виловићева прва завичајна сјећања на најраније дане дјетињства када је “љубио море као рибица, и пучину као висину до неба”.

Виловић је у младости, дакле, стварао дјела која су настајала у епохи његовог “бечког стваралаштва”, када је у време рата истраживао у бечким архивима, сарађивао са теологом Јанезом Евангелистом Креком. У студентским листовима почео је, међутим, објављивати и чланке свјетовног карактера, што свједочи о све јачем утицају грађанских либерала на психу младог Виловића, који се све више „ослобађао стега“ римокатоличког свјетоназора и све више писао о свјетовним културно-умјетничким темама. Описао је личност “најмлађег ученика бечке кипарске академије” - Франа Цоту из Книна (објављено у *Хрватској просвјети* 1916), који је помагао археолошком лаику и дилетанту, “оцу хрватске археологије” фра Луји Маруну, и овјековјечио бистом лик творца хрватске “знанствене” археологије Фране Булића. У новели “Прича увелих Ђурђица” (посвећена Томислави Милчић, *Хрватска просвјета*, 1916) Виловић је још увијек преокупиран

9 Р. Каталанић-Јеретов, „15 дана“, бр. 3, II/1932.

10 И. Бошковић, *н. д.*, 369.

националним темама хрватства, пјева о хрватској земљи и хрватском горју, прича о “одијелу шаром хрватске игле везено”. У времену свог римокатоличког вјерског (клерикалног) заноса, Виловић је у загребачким *Новинама* (4/1917) написао критички осврт о збирци пјесама Ивана Евангелисте Шарића „Сунце и облаци“ („Нове пјесме“), надбискупа врхбосанског од 1922, која је изашла у Сарајеву 1914. године.

Књижевни историчар и критичар др Иван Бошковић је записао да Виловић није био ни први нити посљедњи хрватски писац и интелектуалац који је напустио „свећеничке редове или пак сјемениште“: „Као и многи његови савременици, а међу генерацијом напредне и касније (југо)националистичке омладине био је знатан број појединаца који су свећеничке хаљине замијенили онима грађанских или идеолошких боја. Када је ријеч о нашој теми, споменути је Матеја Кошћину и Нику Бартуловића. И док се Кошћинин горљиви антиклерикализам може објаснити отпором Цркви као једном од стожера хрватске националне свијести, у којој су он и његова генерација видјели опасност својем унитаристичком југославенском пројекту, дотле Бартуловићево напуштање сјеменишта – на што нас упућује његово дјело – има извориште у пробуђеним осјећајима дјечака (‘Какав лијепи попић’) ’склона бесконачним тугама и необјашњивим самотовањима’. Слично вриједи и за Виловића. Прихватимо ли чињеницу да се књижевно дјело може читати као психограм личности, разлоге његовој одлуци, чини се, пронаћи је у (неконтролисаној) страсти која је управљала његовим животом и увјетовала кораке које је чинио. Пробуђена, по свему у Бечу, страст према жени зацијело је била један од разлога да се након повратка у Далмацији задржао веома кратко и да је потражио премјештај. Одлазак и боравак у Међимурју, које је открио као вриједну књижевну тему у својој хрватској духовној и просторној супстанцији, ту је страст још више разбудило и омогућио јој да до краја овлада сваким његовим поступком. Идућим кораком Виловић је показао да за љубав жене није био спреман само разврћи свећеничке заруке, него и промијенити вјеру“¹¹

Виловићево апостатство не би имало већег значења, „осим за психологију његове личности“, да се, према Бошко-

11 И. Бошковић, н.д, 387.

вићевом закључку, чин скидања свећеничке мантије убрзо није претворио у снажну мржњу према Римокатоличкој цркви, чије је редове резолутно напустио. Такав обрачун с Црквом, који је истовремено био и његов обрачун с властитом прошлошћу, по Бошковићу је „отворио велику пукотину у његову бићу. Губитак ослонаца који му је у почетку пружала Римска црква, како је наводио књижевни историчар Бранимир Донат, произвео је последице идеолошке и политичке природе, па је ослонац потражио у другим организацијама и институцијама. За Бошковића нема дилеме да је страст која је владала Виловићевим животом, била основни порив за напуштање свећеничког позива, али је за Бошковића несхватљиво што је хтио промјенити и вјеру како би се оженио православном Српкињом. Због свог необузданог страсног темперамента („еротоман“), али и новонасталог идеолошког либерализма и антиклерикализма, који су све више избијали из њега, током 1919. године покушавао је да пређе у православље, али га је Синод Српске православне цркве одбио. Крајем 1919. почео је похађати протестантску школу у Старој Пазови како би постао лутеран и тиме могао остварити „љубав према жени“. Те Виловићеве нове вјерске пориве Бошковић је реконструисао преко Виловићеве новелете „Никољинско вече“, јер „испод лика професора који кида свечеву одору није тешко препознати самога Виловића који оскудну свакодневицу тјешти страсном љубави према жени“.¹² Иако је у млађаним годинама раскинуо са свећеничким позивом, у својим приповијеткама и романима низ година тематски је остајао у окриљу свећеничког живота, критикујући римокатолички клерикални свјетоназор, који је све више био прожет великохрватском митологијом.

2. Књижевно стваралаштво Ђуре Виловића о сјеверу Хрватске и Међигорју 1918-1941.

Уласком у нову идеолошку либералну и антиклерикалну југославенску климу, а тиме и у нову стваралачку фазу од 1919. године, Виловић се окреће новим тематским садржајима који су га све више удаљавали од тема везаних искључиво за римокатолицизам, „националне јунаке“ и хрватску

12 И. Бошковић, *н. д.*, 372.

повијесну митологију, те се све више бавио свјетовним темама усмјереним ка животним радостима, љубави и туги, првенствено римокатоличког хрватског, у мањој мјери српског, али и новог југославенског народа. Тако је 1918. године писао приказ књиге „Галебови“ либерала Данка Анђела (Анђелиновића), објављен у *Хрватској држави* (Загреб, 2/1918, 270, 3). У *Хрвату* (И/1919) објавио је осврт о Браниславу Нушићу „Нушић се више не смије“; у *Савременику* (14/1919, 4) приказ романа Еме Божићевић „Алемка“. Приказ збирке стихова Милоша Видаковића „Царски сонети“ Виловић је публиковао у истом броју *Савременика*, као и приказ књиге Мирка Јуркића „Из завичаја“ (14/1919, 5); приказ дјела Антуна Матасовића „Сусрети“ Виловић је такође објавио у *Савременику* (14/1919, 7/8).¹³ У приказу књиге А. Матасовића „Сусрети“ (*Савременик*, 1919) Виловић ламентира над „посебном католичком литературом“, коју помиње Матасовић, и долази до закључка да је посебна католичка литература немогућа јер је напросто нема.

Први роман који је Виловић написао, „Естета - роман вјечних бохема“, објављен је у првој години постојања нове државе - Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Роман је, дакле, објављен 1919. године у едицији „Свјетске књижнице“ књижара М. Келовића под бројем 11. Као Виловићево прво литерарно дјело, оно од критике није у већој мјери запажено („колико је заслужило“), али га је зато публика боље примила, па је 1924. године, „као мало која наша књига“, доживјело своје друго издање. Од књижевних критичара је оцјењено као дјело писано „необично снажно и духовито“. Садржај му је „једна наша болна, али нама још до сада необјашњена трагика“. У дјелу је приказана „сва ратна и предратна Хрватска с недостиживом духовитошћу и необично точним опсервацијама“. Оцјењено је као „једно од најјачих, ваљда и најјаче дјело наше умјетничке прозе у задњим деценијама“. Виловић је као врло млад писац постао најпознатији југославенски савремени фелџониста. У „Бинозиној“ реклами за књигу записано је да је „Естета - роман вјечних бохема“, књига која је још 1919. донијела синтетични умјетнички доживљај хрватског колектива; роман који се одвија на једној поподневној

13 Комплетне текстове видјети у књизи II о чланцима, критикама и полемикама Ђуре Виловића.

шетњи хрватског фељтонисте (Ђуре Виловића) по загребачкој велеградској четврти. Дјело, које је поразило и осупнуло својом оригиналношћу и новошћу”.¹⁴

Књижевни критичар др Јуришић записао је своје врло позитивне импресије о “Естети”, наглашавајући “културно хрватство нетрговачке Хрватске”: “Како је овај Виловићев запажај пјесничког сањарског обиљежја на хрватском племену точан, бит ће нам јасније, сјетимо ли се осим културних творевина хрватских још само н. пр. политичке наивности и романтичности Хрвата или посве нетрговачке Хрватске. Овај естетизам хрватског племена хоће Виловић да нагласи у типу Твртка Сање. Хрват је отприлике душевни господин. Зато из овог романа пири исти дах господства, којим нас је омамљивала од критика нажалост непримијећена отмијеност и финоћа на главама и у личним цртама Студинових скулптура. У крупном потезу напоредо је набачено у ‘Естети’ проблем, што га покушаваху ријешити у нас Новак, Козарац и Ковачић, проблем наше сељачке интелигенције. Његово опажање ситних покрета душе на свакој једнако оштро и духовито, дијалог увијек лапидаран, начин изражавања оригиналан. Свагдје су расути снажни контрасти и изворне поредбе, које нас својом новошћу често изненађују и дјелу подају неослабљену занимљивост. Приговоре Виловићеву дјелу не ћу износити, јер ја Виловића сматрам - побједником, а он на уста Твртка Сање изјављује: ‘Ја не ћу побједу с једним гласом већине. Једногласно или ништа!’”¹⁵

Илија Јаковљевић у својој књизи “Студије и портрети” (Загреб, 1920) написао је најуспјешнији приказ Виловићеве умјетничке физиономије изражене у “Естети”: “У ‘Естети’ Виловић приповиједа. Самосвјесно, с иронијом, без тражења речи. На њему је све реч: поглед, посмех, кретње и глас. Све је реч, а реч је живот. Реч је нова као наш живот и делује као наше трагикомичности. Једна до друге, шаролике и бојом и топлином, речи творе чудне организме: фељтон један, два, и више њих. А онда све то синтетише једна ненадана геста и пред вама је читава душа једне културе и једне нације, један роман, за нас нов, јер први фељтонски. До сад непознатим

14 15 дана, бр. 1-2, 1932.

15 Савременик, Загреб, бр. 12, 1919. година.

свјетлом обасјан једино наш човјек, неодлучни, елегантни, несмијешљиви естета - Твртко Сања. Бохем, јер Хрват. Вечни бохем, јер вечни Хрват.”

Књижевник К. Месарић такође се позитивно критички огласио поводом појаве Виловићевог првијенца, и у *Обзору*, од 23. вељаче 1924, процијенио да је Ђуро Виловић “већ у свом животу написао добру књигу и то ‘Естету’. У тој књизи можда и несвијесно манифестовао је накану, да буде чланом једне школе, која је долазила...”. Писац југофилске оријентације, Анте Ковач (*Фифифицус*), у *Југословенској Њиви* (бр. 12, 1923) је оптуживао загребачку критику што је “напола зашутила ‘Естету’”, у којем се проводи психолошка анализа грађанског ратног и поратног хрватског менталитета. Та књига је, по њему, синтетичка психологија једног времена.

Виловић је ускоро са урбане загребачке приче (романа) изненада тематски прешао на међимурско село. Он је дакле, одмах послје стварања Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца започео тематски циклус писања о новој хрватској територији - Међимурју, и то с “пучким” сеоским приповијестима - “С међимурске равни” (*Хрватска просвјета*, бр. 1-2, 1919),¹⁶ које су прожете политичким и националним мотивима везаним за мађарску владавину, с љубавном тематиком (с акцентом на забрањене свећеничке љубави), али и с израженим осјећајима туге, биједи али и животне радости и народних весеља која су се најчешће организовала приликом вјерско-националних похода ка светилишту посвећеном Мајци Божијој Бистричкој, која је све више постајала “Краљица Хрвата”. Виловић описује мађарски терор над Међимурцима (који су се враћали из Марије Бистрице) због пронађених “медаљица Мајке Божије Бистричке с оне три врпце (црвенбијел-плав)”. Послје оптужби мађарских жандара да су Хрвати и да су то хрватске заставице, Међимурци су се морали бранити, али у својој простодушности поштено и прилично наивно: “Тко је и мислио на оне тракове. Накит па ето. Хрвати (у Марији Бистрици) китили медаљице па своје боје и поставили, а ми нисмо на то ни пазили. О злу нису мислили

16 Под утиском “неодољивога” Међимурја, које га је у потпуности освојило као писца али и као страственог темперамента - хедонисту, жељна опуштеног и разуданог живота, написао је новелу (приповијетку) “С Међимурске равни” (Н. Жутић, Ђуро Виловић - од жупника до четника, Београд, 2012, стр. 79-80).

кад су китили, као што ни ми, кад смо куповали. Јањад су Међимурци, није њима до политике, него до јада и невоље. Ради тога нас затворише...". Међимурцима је уз батине наређивано да говоре да они могу бити само Мађари јер су рођени у Мађарској и да су дио мађарског политичког (државног) народа, али они сами нису знали ко су и што су.

Виловић је већ својим првим новелама Међимурју подигао литерарни споменик. Роман "Међимурје - исповјест једног сутона" Виловић је написао 1918. а објавио 1923. у Чаковцу. Ријеч је о роману (или повећој приповијетци) у којем је Виловић своју "тему опсесиву" - љубавни живот свећеника - смјестио у међимурски амбијент. Доласком у Међимурје, последице својих бечких „ратних“ студентских дана, Виловић је истински заволио живот и људе тог краја: "Та ми је земља постала близа, и топла ми поста та земља, у којој густо и бујно цвату латице, а жене говоре неким ромором и шаптом, којим роморе наши лијепи, млади глаголаши уз море. Ту као да сам се срео с језиком наших приморских недјеља и раних јутара".¹⁷ Он је постао први пјесник Међимурја, први прозаиста и изразит приповједачки таленат, а "његово Међимурје једна од најискренијих, најсочнијих и најпоетичнијих прича" у међуратној књижевности. Виловићева природа је описивана као флорентинска у новелама Мерешковског, паганска и дионизијевска, пуна страсти, мушке снаге и натуралистичког склада природе и човјека. У рекламном блоку за роман "Међимурје", објављен у *15 дана* 1932. године, издавач Виловићевих књига "Биноза" истакао је да је то класичан роман о смислу човјечјег живота и његовој мисији на земљи: "Природи је стало само до тога да се одржи врста. Мужјак пјева, а женка влада и управља све к циљу да се одржи подмладак. Он мисли свашта, а она зна само једно. Мајке су земаљски богови, господари и тирани".¹⁸ Међимурски крај за Виловића је био дионизијевски рај за опуштен раскалашни живот, у ком се живи без превеликих моралних стега, које је у другим крајевима по њему највише наметала Римска црква. Зато је он у свом епикурејском еротском заносу често ламентирао

17 Ђ. Виловић, Хрватски сјевер и југ, Матица Хрватска, Загреб, 1930, 5 (цит. према: И. Бошковић, н. д, 370).

18 *15 дана*, 1932. година.

над Међимурјем, које му је постало омиљена стваралачка књижевна тема.

Књижевни критичар др Мајкснер (Maixsner) међу првима је написао критички осврт о роману “Међимурје”: “Да ли га је крај надахнуо својом носталгијом или је пјесник оживио међимурску раван чежњама своје душе, тко би то знао, али је његово дјело заједничким доприносом обих фактора изишло лијепо и складно... Његов јунак није обичан поркар, него једна неумитна провала узапђене нарави, једно крштење вјештачких ланаца и природно спајање истргнутог човјека с великом и читавом природом у исконски склад”.¹⁹ Критичар Владимир Бабић је, између осталог, о роману записао слиједеће: “Први и најснажнији утисак који добијате када читате ово дјело, тај је, да осећате, да не читате једну књигу из области лепе књижевности, но вам се чини да вам неки ваш стари искрени пријатељ, с којим се нисте дуго видели, прича своје истински проживљеле радосне и болне догађаје. Господин Виловић је први пјесник Међимурја, леп и изразит приповједачки таленат, а његово Међимурје једна од најискренијих, најсочнијих и најпоетичнијих прича у послератној хрватској књижевности”.²⁰

Словеначки критичар Б. Борко у љубљанском *Лутру* изнио је своје критичке импресије о дјелу: “... да си је по роду Далматинец, његово субјективно доживљавање се покрива с мојим властитим, зато ми је то још више драга и мила књига. Гјуро Виловић је мојстре в описивању пејсажа. Његова је природа богата какор флорентинска в новелах Д. С Мерешковскога. Виловићева природа је поганска. То је дионизијски свет полн расти ин мошке силе, свет натуралистичнега склада природе с човеком. З уметносне страни Виловићева књига ена најуспјелејших дел в млади хрватски литератури”.²¹ Карло Месарић је истакао да је Виловић “ударио свој жиг на нашу тужну и радосну међимурску раван. Јест, она је тужна и радосна увијек у исти мах. И људи су јој такви и пјесма јој је таква“. Месарић није улазио у саму анализу душе међимурске равни, “јер ју је ауктор изнио у свој ње-

19 *Обзор*, 19. коловоза 1923, Загреб.

20 *Трговински гласник*, Београд, бр. 198, 1923.

21 *Лутро*, Љубљана, 6. октобар 1923.

зиној нагости топло и с љубављу”, па наставља: “Пулс наше међимурске равни има свој нарочити такт и ја се веселиум, то је тај такт нашао своју илустрацију у једној књизи, која је искрена и међимурска, која је - документ”.²²

Критичар Ахмед Мурадбеговић у загребачком “Вијенцу (25. октобар 1923) оставио је свој критички запис: “... Ово наше поетично, сензуално, живо, искрено и непатворено избило је у овој приповијести елементарном снагом и све се заправо у томе и изгубило и техника и динамика и сама аукторова духовна личност - све се то искалило у стилу и у младој, свјежој, искреној и примитивној умјетности, какву нам даје Виловићев таленат”.

Књижевник и публициста југофилске оријентације, Анте Ковач, за *Југословенску њиву* оставио је панегирички приказ Виловићевог “Међимурја”: “... Само се тим нашим траљавим, скоројевичким литерарним и издавачким приликама даде објаснити, како Виловићев роман Међимурје није за неколико мјесеци преплавио и занео раздрману земљу Југославију... Виловић нема везе с натрулом београдском каваном Москвом, ни са бледом загребачком Казалишном каваном и због тога се у нашим ревијама пише о њему, ако се уопће пише, површно и утајивачки. Њега ће ваљда бучно открити после десет година. Што је изнио Виловић у свом роману? Ово је једна силна и потресна капеланско-жупничка историја са ‘фарофа’ у Међимурју. Силна и дубока! Дубока и оригинална, јер је овако није још нитко код нас изнео. Ту не можете да прескочите ни једне странице, ту не досађује ни једна фигура, ту не умара ни један рефлекс. Све задивљује и стреса. Ни један Међимурац није дао толико Међимурје, као Далматинац Виловић. Он је управо пронашао Међимурје, као што је Козарац ‘пронашао’ Славонију т.ј. Шокадију... Виловић ради много, почео је пред 15 година, а данас је безувјетно један од јачих наших приповиједача. Прокрчио је сам себи пут, а то је врло важна ствар у доба, кад се у литературу југословенску улази протекцијом...”²³

Загребачка *Ријеч* (од 15. коловоза 1923) објавила је кратку критичку импресију иницијалног “А. Ф.” о „инспиратив-

22 Обзор, 23. вељаче 1923.

23 Југословенска њива, 15. просинац 1923, Загреб.

ном Међимурју“: “Ова је приповијест у бескрвним и безсадржајним приновама наше новије књижевности мали метеор, који би требао засвијетлити осталим књижевницима и показати им, како и у нашим растрованим приликама има обиље сижеа за обрадбу вјечних питања о човјеку и његовом животу”.

Јунак романа „Међимурје“, у ствари Виловићев алтер-его, искрено признаје: „Ја сам само у себи нашао дивљег сатира и био сам драг самому себи. Заволио сам што живим и насмијем се првим лаганим, сретним смијехом послјије оних у јутрима колијевке. Постаде ми драг сваки трзај у мени, а и жеђа која ме палила, постане ми слатка. Често сам ишао горе да изгарам од жеђе и наужијем се те боли. Остајао сам да ноћујем, да мој дивљи сатир голица под горичким звијездама. Спавао сам по клијетима пијан од мириса, сунца, висине, земље и вина. Јутром сам испијао росу с првих сунчевих зрака. Мирисала ми је ноћна влага, пода мном сухи лежај од сијена. Кроз отворено окно на клијети увлачила се напарфимирана ноћ. И она тјелесна и она страсна тек под копреном ноћи која истичу бјелину уда“.²⁴ Живот у међимурској „сочној, бујној и плодној равни“ разбудило је „малог ситног попа“ који се, убрзо, све „жеднији и запаљенији“, заљубио у једну дјевојку. „Ослонило се на чулно и појавила се књига *Међимурје*, исповјест једног сутона, прва варијанта *Мајстора душа*“ – записао је књижевни критичар Живко Јеличић.

„Прочитавши цјелокупну прозу овог књижевног апостате“, Јеличић је дошао до увјерења да је текст „Међимурје“ најквалитетније Виловићево књижевно остварење, па је овај „кратки роман“ уврстио у лични избор Виловићеве прозе, заједно са дјелима Марка Уводића – Сплићанина и Данка Анђелиновића.²⁵ Са „Међимурјем“ Јеличић је упоређивао два Виловићева најквалитетнија текста – новеле у збирци „Хрватски сјевер и југ“, писане на тему Међимурја и Далмације, и најпопуларнији Виловићев роман „Мајстор душа“, па је закључио слиједеће: „Роман *Међимурје* у односу према новелама у збирци Хрватски сјевер и југ оставио је на мене утисак

24 Ђ. Виловић, *Међимурје*, Чаковец, 1923, 11 (цит. према: И. Бошковић, *н. д.*, 371).

25 Закључне напомене Живко Јеличића, у: *М. Уводић Сплићанин, Ђ. Виловић, Д. Анђелиновић*, *изабрана дјела, Пет столјећа хрватске књижевности*, Загреб 1968, 291.

изванредне креације која се ослања на властиту умјетничку окосницу не поштапајући се ни на национални сентимент ни на мелодрамски угођај (чиме су понекад споменуте новеле у *Хрватском сјеверу и југу* оптерећене). Кад је ријеч о роману *Мајстор душа*, још лакше сам се определијелио за *Међимурје*. *Мајстор душа* је што се тиче технике романа, па и свих оних занатских реквизита, далеко испред *Међимурја* – али роман *Међимурје*, већ након првог читања, открива у себи спонтаност оног првог, изворног сусрета теме и писца; у односу с прозом *Међимурја* роман *Мајстор душа* (па и роман *Звоно је оплакало дјевицу*) дјелује као варијација већ једном искрено и драматски доживљене и реализиране интимне теме. Приповијетке *Кротитељ смрти* и *Избушено камење* узете су из књиге *Хрватски сјевер и југ* и мишљења сам да представљају вриједне странице којима се овај прозни писац одужио своме родноме завичају, своме вољеноме 'југу'²⁶

Књига новела Ђуре Виловића “Хрватски сјевер и југ” представљена је као “књижевна сензација године 1930.”, па ју је загребачки ПЕН - клуб предложио за свјетски натјечај ПЕН клубова. Награђена је књижевном наградом Матице Хрватске за годину 1930. “Хрватски сјевер и југ” преведен је у цјелости на француски, а многе новеле на пољски, чешки, њемачки, есперанто и украјински. Књига је представљена као “умјетнички доживљај хрватскога колектива на сјеверу (Међимурје) и на југу (Далмација). То је дјело које се никад не ће престати читати”.

У национал-либералном *Обзору* величано је Виловићево дјело “Хрватски сјевер и југ” јер је “једино” бринуло о “заборављеним хрватским земљама”, па је у њему, према оцјени критичара, представљен јединствени кроатизам. Треба истаћи чињеницу да је Виловић и у Краљевини Југославији (почетком тридесетих година) још увијек опијен Павлиновићевим романтичарским хрватством које је његовао у својим младалачким годинама. У приказу апологетске књиге Јосипа Хорвата “Лијепа наша...” (јубиларно издање Забавне библиотеке, Загреб, 1931), *Обзор*ов новинар истиче Виловићеву књигу као штиво које открива хрватске предјеле онима бројним незналицама који незнају све хрватске земље “Лијепе наше

Домовине”, па резигнирано истиче: “... Те информације’, то чудо од незнања, срамотно је и бестидно. Наша је игноранца усмена и писмена типична и суверена. Једино је код нас могуће да се поставља питање, да ли је оно Међимурје и она Далмација, што их Ђуро Виловић износи у свом ‘Хрватском сјеверу и југу’ заиста Међимурје и Далмација! Другдје би то знало свако дијете, а код нас има ‘критичара’ који једва ако знају гдје је Међимурје на мапи. То је ружно, а и ружније је још онда, кад изричу чак и судове о крају, о којем ништа не знају”. На крају приказа Хорватове књиге “Лијепа наша...” *Обзор* новинар очекује бољитак везано за откривање нових “заборављених” хрватских земаља: “Били би још сретнији и задовољнији кад би ‘Забавна библиотека’ отворила другу половину хиљаде својих едиција са наставком ‘Лијепе наше...’ у којем би нам Јосип Хорват дао још недане крајеве. Овако је крње. Хоћемо још оваквог пића! Хоћемо још и Међимурја и Горског Котара и Посавине, Подравине и Славоније... Зар да чекамо нови јубилеј Забавне Библиотеке?”.

О Виловићевој књизи новела “Хрватски сјевер и југ” објављена је изузетно позитивна критика у загребачком *Јутарњем листу*, у броју 8 за 1930. годину. *Слободна трибуна* (бр. 5-6 за 1930) под насловом “Нова издања Матице Хрватске”, приказала је у врло повољном свијетлу, поред нових књига Отона Кучере, Миле Будака, Љубе Карамана, Керубина Шегвића, и Виловићеву књигу новела “Хрватски сјевер и југ”. Чехословачки лист “Народни листу” објавио је чланак о Ђури Виловићу поводом објављивања “Хрватског сјевера и југа” (15 дана, И/1931, 1, 12).²⁷ Лист 15 дана (И/1931, 1) објавио је “Београдску критику” књиге “Хрватски сјевер и југ” и критику Крлежине “Књиге пјесама”.

Виловићев књижевни биограф Живко Јеличић, као један од ријетких његових књижевних критичара у југославенском социјалистичком периоду, цијенио је књижевно стваралаштво „проказаног“ Виловића (припадао равногорском покрету Драгољуба Михаиловића), па је о његовом дјелу оставио надахнути запис, истичући нарочито његов антиклерикални став према Римској цркви и њеном свећенству изражен у роману “Мајстор душа” (1932).

27 15 дана, 1/1931, бр. 1, 12.

Насупрот чешким либералима и антиклерикалцима, који су били пуни хвале на рачун Виловићевог књижевног стваралаштва, хрватски римокатолички клерикални писци су неумољиво против Виловићевог тематског опуса окренутог критици римокатоличке цркве и свећенства. Тако је сениор др Љубомир Мараковић, некадашњи Виловићев духовни клерикални ментор из његових омладинских дана (време Виловићеве списатељске сарадње у *Лучи*, *Кријесу*), хвалио га је када је у питању тематски циклус посвећен Међимурју, јер је “први изнио Међимурје у новели с оштрим поинтама и добром атмосфером”, док је, по Мараковићу, у роману “Мајстор душа” “личан и склон тенденциозној атмосфери”, због његовог антиклерикалног става због критике свећенства и Римска цркве. Према времену у ком је стварао Мараковић је Виловића одређивао као писца периода “модерног објективизма” (послије 1925. године).²⁸

Због „слободних моралних свјетоназора“ Међимураца, Виловић се Међимурју књижевно поново вратио тридесетих година писањем либрета за оперу “Дорица плеше” (1934. година), на музику композитора Крсте Одака, као и преко романа “Три сата”, који је објављен 1935. године. На новинарско питање „Шта раде наши књижевници“, за лист *15 дана* је одговорио да је завршио рукопис књиге „Дорица плеше“, а да полако прибира материјал за роман „Три сата“ који ће „изнијети запањујућу провалу свијести једног нашег дуго потискиваног свијета“.²⁹

Виловићева издавачка кућа “Биноза” рекламирала је 1934. године појаву Виловићеве “народне опере” “Дорица плеше”, на музику коју је компомирао далматински композитор Крсто Одак³⁰. Поред самосталног издања брошуре “До-

28 Љ. Мараковић, Хрватска књижевност у XX вијеку, у: *Обзор - спомен књига 1860 - 1935*, Загреб, 1935, 133.

29 *15 дана*, бр. 1-2, 1932.

30 Композитор Крсто Одак рођен је у Сиверићу крај Дрниша 20. марта 1888. године. Студиј композиције завршио је код В. Новака на Конзерваторијуму у Прагу. Професор музичке академије у Загребу био је од 1922. до 1961. године у Загребу. Био је плодан композитор са разноврсним стваралачким распоном: од симфонијске музике преко опере до соло пјесме. Дјела му се одликују широким мелодијским линијама и богатим хармонијама, док значајан удио у њима припада народном мелосу, као на пр. опера “Дорица плеше” која је искључиво изграђена на елементима музичког фолклора. Највеће музичке домете остварио је у композицијама *Три псалма* за баритон и клавир, *Трећи*

рица плеше”, либрето за оперу Крсте Одака објављен је и у часопису *15 дана*, у ком је рекламиран и “Извадак за клавир” опере “Дорица плеше”, у обиму од 261 стране великог формата.. У реклами је истакнуто да је, како се сазнаје из дневне штампе, а и из ревије *15 дана*, “ова опера прихваћена на извођење у овој сезони на сва три казалишта у Југославији, и ових се дана приступило студију у загребачкој опери. Овом се приликом сустежемо од свих других судова, а нагласујемо да је то народна опера, у којој даје музику и ријечи, па је према томе она стварно један велики музички споменик нашег народног музичког стварања, и досљедно томе, музичко дјело непролазне вриједности. Нема двојбе да је потребно да се у свакој хрватској кући, гдје се воли музика и наш сељачки стваралачки народ, нађе и овај велики музички документ”.³¹

За роман „Мајстор душа“ чешка књижевница Либуша Хануш је рекла да је „књишка опера, опера без гласбе, опера пјевана ријечима, једно јединствено дјело у прози: гласбено писани роман, као мистериј Виловићеве сугестивности“. Иза овог открића за Либушу Хануш није било ништа чудно што се Виловић придружио Крсти Одаку, па је „ушао у праву оперу, својим текстом ‘Дорице’“. Либуша Хануш је убијеђена да је Виловић рођен као одличан музички таленат: „Има доста пјесника, код којих се ова два дара слијевају и сљевени истичу. Ријетко се то опази код прозе. Код Виловића пак, то је толико јасно и јако, да је више него оригиналност. Читав му је роман основан као једна опера. Има своју јуначку двојицу, пјевајући: она дирљива, он јуначки соло. Имаде другог тенора, лирског, у Дон Јосу. Њему је партнерица друга главна пјевачица, Агата (односно Агате). Има ту и мушких и женских корова, пјевајућих засебно и двогласно. Имаде напокон и свог сплеткара у Виту, имаде шалјивих фигура, јаче власти итд. Оркестар се јасно осјећа у паузама, у валовљу, звонима, вјетру, у звонким коњским корацима. Виловићев је ‘Мајстор душа’ потпуна, музички осјећана, музички дјелујући оперна појава. Корови се увијек понављају. Наглашују драмску борбу главне двојице. Имаду варијанте. Ово опетовање роман управо не дозвољава. Погрјешно би било у сваком роману,

---

гудачки квартет, I passacaglia за гудачки квартет и Трећа симфонија.

31 *15 дана*, бр. 6-7, 1. тровањ 1934.

осим у 'Мајстору душа' - опери у ријечима. 'Мајстор душа' постао је и овим опетовањем, овом израдњом, оно што јесте: мајсторско дјело ванредног значаја и врсте“.

Послије казалишног успјеха опере Крсте Одака, Виловић је у штампи поново објаснио како му је Међимурје постало књижевна преокупација и како је настао његов либрето за Одакову оперу „Дорица плеше“:

„О Ускрсу 1917. дошао сам први пут у Међимурје. Дошао сам исцрпљен, измучен гладним животом ратног Беча. Те је године Ускрс био доста касно и добро се сјећам да је на равни било врло много љубица. Љубицама ми је све задисало: земља, зрак, дисање, говор и храна. Очито је промјена или точније нагли пријелаз из тешког и загушљивог велерада на чисти и прољетним кишама испрани зрак велике равни, у који се у пунини убацивало прољеће, дјеловао врло јако, а љубице су обојиле то дјеловање.

Утисци су били снажни, препородни и еликсирски.

Нити годину дана раније издао је мој пријатељ и домаћин Винко Жганец своју прву збирку хрватских међимурских попевака. Сада је спремао другу. Он је био тих дана у пуном жару и музичкој вреви око тог новог спремања.

То је био први узрок, да се тада у Међимурју око мене пјевало више него обично. Био је и овај разлог, а држим га јачим и дубљим од првога: Међимурје је било пљачкано небројеним ратним реквизицијама Двојне монархије. Мађари су чували своје људе, а народности Угарске су морале давати скоро све, што је имала Мађарска да сасипа у заједничку ратну благајну. Разумије се да су најиздашније били реквирирани мушкарци. У тим је временима и на равни мушкарац био права ријеткост. За њим је чезнула земља, трнула, јећала, боловала. У том су се времену још једном све међимурске жене осјећале „грлицама“, „дјевицама“, „фијолицама“. Њих као да је та жудња за својим „голубекима“, „клинчекима“ и „дечкима“ повраћала натраг у оно њихово вријеме и у оне њихове дане, кад су женски прокљувале и дозријевале.

Није сметао ни рат ни економска исцрпљеност, да те жене даду одушка свом.... Оне су се изражавале. Оне су се, разумљиво, изражавале као и увијек – мелодијом, јер је међимурски говор само за објаву тијела. Душа се и осјећај вјекovima објављивала само мелодијом. Пјевало се тада око саку-

пљача међимурских пучких мелодија, и око мушкараца, који је носио сав осјећај, сву зебњу и сва очекивања. Очито је у овом времену носио и даље и шире ближе него што то носи мушкарац у женској младости.

Видио сам тада велику раван, цијелу једну земљу да се изразује мелодијом. Видио сам и то да тај њезин (мелодијин – Н. Ж.) изражај није само еротика. Мушкарац, којег није било, а био је у даљини и положијају доћи ће, не ће доћи... баш као и у првој дјевојачкој љубави, враћао се натраг у дане првих љубави и сву пунину тих дана. Обновило се све. Цијела велика раван једна отешћала душа чежње, љубави и сретне несреће. Ту сам раван нашао, спознао, видио. Све што сам чуо, била је мелодија, све што сам додирнуо била је мелодија, а та је мелодија потрајала за вријеме читавога мог првог боравка у Међимурју о Ускрсу 1917, мислим да је тај боравак прешао двадесет дана.

Почетком јуна 1918. вратио сам се поново у Међимурје. Осјетио сам да је чезнутљива мелодија порасла, појачала се и постала још јачом потребом циљева набијене женске душе на равни. Остао сам у тој мелодији све до новембра, до међимурске револуције и повратка мушкараца.

С дана на дан, у јутрима и у вечерима живио сам у једној спонтаној, наравној логичној и дубокој музици. Мјесецима је трајала та наравна опера, којој је набујали осјећај створио бину, оркестар, зборове и солисте.

Ријеткост опере, која је била стварност, а не конструкција!

Држим да ми не треба нагласити наравност и спонтаност идеје о међимурској опери. Идеја је дошла, као киша с неба, сишла у мене и узнемирила ме. Морао је тај немир бити засићен оствареном међимурском опером. Мучио ме једнаким интензитетом, у оном часу кад сам молио Др. Жганца, да пренесе ту наравну, у животу одиграну оперу као и 13 година касније кад сам с Одаком једнако разговарао. Ја сам о опери и музици знао врло мало, јер уза сву семинарску коралну наобразбу, уза све настојање да из мене створе пристојно музички дотјераног црквеног пјевача, остао сам музички профанус. Залуду ме Жганец увјеравао, да за тај посао треба много јачи ерудит него што је он, ја сам га молио

и нагањао, али без успјеха. Он је имао више страхопоћићања пред музиком од мене. Одбио ме је.

Тиме се није смирио мој немир. Тражио сам даље музичара и, чим сам га видио, почео сам му говорити о једној опери, коју не треба конструирати, него само пренијети.

У Београду 1926. сретнем Столцера Славенског (композитор-Н.Ж). Нисам у том часу о њему ништа више, и ништа друго знао, него оно што ми је он рекао: да је дошао, да се у Београду музички запосли, а ја одмах хоћу да га запослим међимурском опером. Човјек ме погледа уморно и неиспавано и не рече ми ни ријечи.

Нисам ни ја говорио даље.

Године пролазе. Пет година, седам година. Не сретох ни једног музичара. У Загребу на сватовима једнога мог младог пријатеља спознају ме с Крстом Одаком.

– Професор музике. Додаше његову имену. Тај додатак разбуди онај мој стари, несмирени немир. Тај ме немир сили, да причам Одаку о једној одиграној опери у животу. Заинтересирало га моје причање. Пристао је да заједно обновимо ону одиграну широку оперу међимурске равни.

Радило се, свршило се. Мој је немир смирен. Ослободио сам се тога прогона у равни³².

Послије извођења опере „Дорица плеше“ у казалиштина Југославије почела су пристизати позитивна критичка мишљења о њој. Тако је музички и књижевни критичар П. Марковац у *Књижевнику* (бр. 7. за 1934) објавио позитиван критички приказ Одакове „народне опере у три чина“, за које је „ријечи“ написао Ђуро Виловић:

„За посљедњих година изнијела је загребачка опера размјерно велик број домаћих музичко-сценских дјела, која сва (изим изразитих неуспјеха или промашених покушаја) представљају значајне етапе развоја. Све су то, наравно, само мање или више успјешни покушаји, који нису још донијели коначних резултата, али су свакако утврдили разне позитивне елементе, из којих ће се с временом искристализовати коначни облик наше пучке музичке сцене. Ове сезоне изнијела је загребачка опера одједаред три новитета. Три домаће премијере унутар мјесец дана биле би сензација и за развијеније

32 „Како је дошло до ‘Дорица плеше’“, 15 дана, 1934.

средине од наше, паче и онда, кад се утврди да су два од три изведених дјела неуспјела. Могућност успоредбе трију дјела и њиховог пријема са стране публике олакшава утврђивање позитивних тековина, које су постигнуте и исправности поступка код изграђивања наше музичке сцене. Услијед тога, у појачаној се мјери испољило значење посљедњег новитета 'Дорица плеше', који представља посве нови покушај, изван правца досадашњих настојања, те на нови начин долази до значајних резултата. По тим резултатима и по успјеху, 'Дорица плеше' за час је обновила повјерење публике, које су Добронићеви и Шафранекони неуспјеси поколебали, једнако у погледу домаћег стварања, као и у погледу угледа умјетничког водства загребачке опере.

До сада су у нашим музичко-сценским дјелима остварена разна чисто артистичка настојања. И текст (претежно на основу које пучке приче) и музика прожети су елементима из пучке умјетности у сврху постизавања становите осебујне боје и карактеристике, али се оставља утврђена интернационална шаблона опере. Није било покушаја у смислу нових облика пучке музичке сцене. Што више, често су се у те 'народне' опере унашали елементи, којима се излазило у сусрет оној публици, чији је укус одређен, талијанском оперном аријом и плитком храном разних опера, рађених за што бољу прођу, тако да су ликови из пука, у народној ношњи, само декоративне лутке без живота. У том смислу 'Дорица плеше' представља посве нови покушај остварења праве пучке опере, далеко од артистичких експеримената или подражавања прокушаних оперних шаблона "... Виловићу је, крај неких идејних неисправности, успјело да у заједници са Одаком удари темеље праве наше пучке опере и тако отвори нове путеве, који ће довести до позитивнијих резултата него што су досада постигнути..."³³

Новинар Хијацинт Петрис написао је хвалоспјевне критичке импресије о Одаковој и Виловићевој опери под насловом „Уз оперу Дорица плеше“: „Наишла је на низ похвалних критика, на признање публике. Одјекнула је у срцу свих, који воле нашу народну музику. Одушевила је слушаоце-гледаоце, изазвала френетичне аплаузе, спонтане и заслужене“.

33 15 дана, 1934.

Од премијере, која је била 16. липња 1934, па до конца казалишне сезоне, давана је четири пута „пред дупком пуним казалиштем“.

Виловићев роман “Три сата – историја међимурског преокрета 1918” (Загреб, 1935) је књижевно романсирана ратна хроника догађаја у Међимурју, са Виловићевим аутобиографским мемоарским акцентима везаним за његов одлазак из Беча у Међимурје и његов боравак у Декановцу у Међимурју у другој половини 1918. године. У роману је испреплетена судбина главног јунака са његовим љубавним дилемама и истинитим историјским догађајима. На почетку романа у првом плану је бјежанија главног јунака из Беча испред навалентне лијепе Ирен у Деканфалву (мађарски Заламегуе) у Међимурју. Тај бијег главног јунака из Беча у Декановец Виловић је описао на врло живописан начин:

„Никад није чуо ни за једну од тих свакако туђих рјечи. У први час је помислио, да ће бити најбоље да упита на жељезничкој станици. Али на којој, кад их је у Бечу тако много? Измучио би се, док би набасао управо на ону, с које се полази на непознату адресу:

— Деканфалва, Заламегуе...

Учини му се, да ће бити много краће да потражи хрватске ђаке у кавани. Нетко од њих мора знати, јер се свакако ради о територију загребачке надбискупије. Капелан нововешкога светог Ивана не може поћи изван граница надбискупије као управитељ жупе. Само су три ка-ване, у којима сједе хрватски студенти: *Wien*, *Аркаден* и *Паласт*. У кавани *Wien* затекао је друга, муслимана из Босне. Снено га је саслушао и омахнуо руком:

— Никад нисам чуо. До врага... Пустите ме да дријемам, ту је топло...

У Аркадену изнесе адресу пред два студентска стола. Далматинци, Истријани, неколицина из Хрватског Приморја и са отока. Нитко не рече, да нешто зна о тој адреси.

— Погледај у лексикон, он зна све, свјетоваху га.

Уз каванску благајну свјетлуцали су се позлаћени хрптови *Brockhaus*, *Konversations Lexikon*.

Претражише заједно на слову *Д*, али Деканфалва није убиљежена.

— Тражи Заламегуе!

Не бијаше ни те ријечи. Заостадоше на ријечи; 3 а 1 а и прочиташе:

Зала, жупанија у Угарској. Граничи са сјевера са жупанијом Еисенбург и Веспримом, са истока са Сумегом, са југа с Вараждином и са запада са Штајерском. 5121.63 четворна километра. По попису пучанства из године 1890. има 404.699 становника, већином Мацара католика (79.737 Хрвата, 21.380 Словенаца, 6.355 Нијемаца). Од укупног броја становника има 20.061 евангелик, 14.820 жидова. Земља је дјеломично бреговита поради огранака штајерских Алпи, а дјеломично је валовита раван. Та се раван спушта, и према југоистоку слиједи Муру до Драве, која сачињава јужну границу и заједно с Муром твори тако звани Муриносел (Муриносел). Види то!

— Муриносел? То значи Муриносел, али никад нисам чуо за тај острв, изјави нетко у скупу око раствореног свеског лексикона.

— Па шта је то, људи. (Њемачки лексикон нам даје 79.737 Хрвата, а ми не знамо, гдје је то, ни како се зове та земља, побуну се други глас.

— Наравски, да има Хрвата у Угарској, али да их има толико у тој некој Зали, то нисам чуо, а још сам мање чуо, да су тамо некакви — отоци.

— Погледај тај Муриносел!

Нетко отрча по лексинско слово М и скоро нађе:

Murinsel das fruchtbare Land zwischen Drau und Mur in Ungar. Komitet Zala. Es wird meist von Slowenen bewont. Hauptort ist Chakahturn. (преведено: Муриносел је плодна земља између Драве и Муре у угарској жупанији Зала. Понајвише у њој станују Словенци. Главно мјесто Csakathurn.)

— Slowenen? Значи ли то Словенци или Славени? упита нетко у групи.

— Питај Бога, кад швапска мудрост не помаже. Вјеројатно то значи, да су тамо онај-више Словенци.

Нитко није ништа разумио. Нитко није чуо за главно мјесто Csakathurn.

У кавани се Паласту нашао старији студент, којему се чинило, да би то могло бити Ме-ђимурје. О њему је знао само толико, да се некад спомене на политичким скупштинама

као земља, коју су Маџари отели Хрватима. Било како било, зна, да се пред полицијом о томе не смије гласно да говори.

— Несумњиво је то, да се та адреса налази у Маџарској, а у Маџарску се полази с јужног колодвора, закључи стари студент.

Исте вечери човјек написа писмо малој Ирен, у којему јој јави, да је изнемогао, и да одлази некуда, да се нахрани и окријепи...“ . Виловићев алтер-его (јунак романа) је очекивао да ће спас од бечке глади и женске навалентности пронаћи у окриљу сеоске пољопривредне благодети.

У роману „Три сата“ жене су у првом плану; оне су за Виловића и мајке (понекад лоше у својој посесивности), и љубавнице и међимурске револуционарке и покретачи догађаја, које често доминирају над мушкарцима. Жене су за Виловића света али и пакосна бића са израженим женским материјализмом, нарочито израженим у тренуцима «међимурске револуције» крајем 1918, због инстинктивног осјећаја потребе опскрбљивања породице основним живежним намирницама у условима рата и глади.

Кроз роман «Три сата» стално се провлачи историјска национално-територијална дилема: чије је Међимурје?: да ли је то «хрватска територија», иако ни сами Међимурци у то време нису знали ко су и што су: да ли Словенци, Хрвати или Мађари, па су о себи једноставно говорили да су Међимурци који говоре међимурским језиком. Треба поновити чињеницу да је Виловић у времену писања ове књиге још увелико заступао хрватски национализам, иако ће током грађанског рата у Југославији и окупације (1941-45) изражавати све већу повијесну сумњу у националитет хрватства, и све више одбацивати народносну етнолошку историјску теорију, тврдећи да су једине тзв. јужнославенске нације Срби и Словенци. У књизи «Три сата» у потпуности брани хрватство Међимурја пред опасношћу од претеће мађаризације Међимураца. Виловић је дакле, још увијек под импресијом снажног древног хрватства, па у роману преко главног јунака прича о далматинској хрватској, хрватским краљевима, «фантастичној» пакта цонвенти и др. Главни историјски извор му је апологет хрватства, «царски повјесничар» Рудолф Хорват и његова књига «Повјест Међимурја» из 1908. године. Цитирајући Хорвата наводи да су се по кроници латинској и хрватској,

Хрвати у Међимурју населили око 600. године по Криту. Међутим ни једна наведена кроника не биљежи ко им је био први господар, али биљеже сугласно, да су «пловили заједно» с осталим Хрватима и под Људевитом Посавским и под франачким господством. Обје кронике биљеже, по Хорвату, да су Хрвати на овој равни проживјели неких 260 година као пагани и клањали се славенским боштвима по шумама и ливадама, док се нису покрестили.

Историчари хрватства су од почетка 20. вијека у све већој мјери конструисали крајње натегнуту конструкцију о искључивом хрватству те бивше мађарске покрајине. Међу њима предњачио је «филолог» Рудолф Строхал кога су чак и Крлежини лексикографи оцјењивали као «брзоплетог и непрецизног знанственика», који је својим написима у *Обзору* изазивао бројне негативне критике озбиљнијих «језикословаца» (филолога), као што су Бранко Водник, Фрањо Фанцев, И. Милчетић, с којима се упуштао у бројне полемике.³⁴ Строхал се огледао и у знанственој анализи међимурског нарјечја, које је безочно отимано од свог «матичног хрватског језичког језгра». Посебно се жалио на Словенце, који су се, «својатајући себи Међимурје», позивали на «данашње међимурско нарјечје, које је врло слично словенском језику», па су међимурско нарјечје проглашавали «посебним словенским дијалектом». Да би отклонио сумње да је међимурско нарјечје кајкавско, па самим тиме и словеначко, он се у свом знанственом раду трудио да докаже да је међимурско нарјечје у прошлости било чакавско (дакле хрватско), па се с протоком времена «кајкавизирало». У том дијелу свог написа супроставља се Хорватовим тезама о искључивој кајкавштини Међимурја.

Како смо већ истакли, Живко Јеличић је критички анализирао књижевне вредности Виловићевих романа посвећених Међимурју. По њему, у роману «Међимурје» јасно се запажа «онај цват облика, оно богатство креативног процеса, док чулност пулсира крвотоком прозе»: «...Док природа главиња онако рубенсовски тешка од своје властите чулности, и људи и предмети као да и немају својих облика. Сузи ли се

34 Др Круно Крстић, Строхал Рудолф, *Енциклопедија Југославије*, Загреб, 1971, 194-195.

простор за чулно, завуче ли се оно животно мезграње под ко-ру, избије у трен ока и обрис облика на површину. Не створи ли се могућност новог протјецања чулног у ткиву и човјека и предмета, облик као да се купи у се, спреман да се скрути у у фактографски податак». С друге стране, у роману «Три сата» наилазило се на сличну ситуацију, како је запажао Јеличић: «... Они корови дјевојака у ниским, уским просторима сељачке кривињаре, блатњава дворишта, бјелине меких, високих кревета, крушне топле жене и растворено, гладно и грозничаво око студента, који се увлачи међу стоку и људе и у трену постаје њихов, домаћи - све се огледа у млаком дифузном свјетлу чулности. Наиђу ли догађаји који разнесу ове просторе у коме људско изгара на неки, рекло би се, праисконски, инфантилни начин, репортажни елеменат широко осваја ток приповиједања; не може се рећи да је роман изгубио ритам казивања, да је приповиједање о крвавим збивањима у Међимурју 1918. лишено драмских акцената; напротив, завршни дио романа живљи је, богатији и догађајима и ритмом одвијања радње у односу на прва поглавља; упркос томе и мало изоштренији вид омогућит ће нам да нас та привидна, репортажна живост заглавља не превари и да на страницама - што су озарене пјесмом дјевојака и мирисом оних уских имагинацијом наивца склепаних простора - осјетимо креативни приступ писца људима и предметима своје околине».³⁵

Послије више књижевних радова посвећених Међимурју Виловић се последије романа „Три сата“ враћа својој далматинској постојбини. Проблематици свештенства и тематском циклусу Римокатоличке цркве и вјеровања Виловић се враћа у роману *Звоно је оплакало дјевицу*, у издању „Бинозе“ (1938). Иронични поднаслов „Роман барјака рајске дјеве краљице Хрвата“ упућује на римокатолички национално-политички модел устоличења Мајке Божије за небеску краљицу Хрвата. Последњи роман „Пицукар“, који је завршио 1941. године најавио је и Виловићев будући идеолошко-политички и национални заокрет, који се кретао од његовог свећеничког младалачког романтичарског заноса за Павлиновићевим клерикалним далматинским хрватством па до национал-ли-

35 Uvodne napomene Živka Jeličića, u: *M. Uvodić Splićanin, Đ. Vilović, D. Anđelino- vić*, izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1968.

бералног хрватства, које га је све више разочаравало и самим тиме током Другог свјетског рата све више опредјељивало ка југославенском и српском герилском покрету Југославенске војске у Отаџбини Драгољуба Драже Михаиловића.³⁶

Литература

- Бошковић И., *Виловићев обрачун с вјером, Црквом и народом*, Приноси, 3, Загреб, 2006.
- Донат, Б., Нико Бартуловић хрватски писац, апологет Орјуне и четничке идеологије, *Република*, бр. 7/8, 1990.
- Дан*, Сплит, 1912-1915,
Jugoslovenska viva, 1920-1923, Zagreb
Jutro, Ljubljana, 1923.
- Луч*, Загреб, 1908-1917.
Obzor, 1923 – 1932.
15 dana, Загреб, 1934
Uvodić, M. Splićanin, Đ. Vilović, D. Anđelinović, izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1968.
- Виловић Ђ., *Естетика*, Загреб, 1919.
Vilović Đ., *Međimurje*, Чаковец, 1923.
Vilović Đ., *Hrvatski sjever i jug*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1930.
- Виловић Ђ., *Мајстор душа*, Загреб, 1932.
Виловић Ђ., *Три сата – историја међимурског прекрета*, Загреб, 1935.
- Обзор - спомен књига 1860 - 1935, Загреб, 1935.
Trgovinski glasnik, Beograd, 1923
- Жутић Никола, *Нико Бартуловић – римокатолик четник*, књ. 1, Београд, 2010.
- Žutić Nikola, *Vilović Đuro – od župnika do četnika*, књ. 1, Beograd, 2012.
- Жутић Никола, *Виловић Ђуро – од римокатоличког до либералног писца*, књ. 2, Београд, 2014.
Hrvatska prosvjeta, Загреб, br. 1–2, 1916

36 Видјети: N. Žutić, Đuro Vilović – od župnika do četnika, Beograd, 2012.

Nikola Zutić

*LITERATE ĐURO VILOVIĆ ABOUT VIENNA,
NORTHERN CROATIA AND MEĐIMURJE
DURING GREAT WAR 1914–1918*

Resume

This article is a contribution to cultural (literary) history, regarding Vilović's literary work in Vienna and in Northern Croatia during Great War, especially about Zagreb and Međimurje. First Vilović's novel "Esthete - novel of eternal bohemians" shows "all war and interwar Croatia" through one story about Zagreb, story in which foreground is an afternoon walk of Croatian writer in the Zagreb streets. With novel "Međimurje - confession of a Satan" Vilović made a literary monument of wartime Međimurje. He has become the first poet of Međimurje, first prose writer and one outstanding narrative talent. He returns to this area with the novels "Three hours - history of Međimurje turnover in 1918" and opera libretto "Dorica is dancing" that are kind of an autobiography in which he evokes memories of war and postwar Northern Croatia. After this literary works dedicated to Međimurje, Vilović returns to Dalmatia in his works and writes about Biokovo, Makarska and Brela.

Keywords: Djuro Vilovic, literature, Austria-Hungary, Croatia, Wien, Zagreb, Medjimurje.